

Araştırma / Original article**Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeği Türkçe uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması****Ahmet GENÇ,¹ Yaşar BARUT,² Gülşah BAŞOL³****ÖZ**

Amaç: Bu araştırma Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeğinin (RBÖ) Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. **Yöntem:** Çalışmaya 551 üniversite öğrencisi katılmıştır. Yaş ortalaması 21.7 olan katılımcıların %62'sini kadınlar, %38'ini erkekler oluşturmuştur. Ölçeğin dilsel eşdeğerlilik çalışmaları tamamlandıktan sonra geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine geçilmiştir. Yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarından yararlanılmıştır. Ayrıca ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları ve %27'lik alt-üst grup ortalamaları arasındaki farklar incelenmiştir. **Bulgular:** Açımlayıcı faktör analizleri sonrasında ölçeğin özgün formundan farklı olarak toplam varyansın %57'sini açıklayan ve 28 maddeden oluşan 7 faktörlü yapı elde edilmiştir. Maddelerin faktör yüklerinin 0.34-0.92 arasında değiştiği görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar açımlayıcı faktör analizi sonrası ortaya çıkan yapıyı doğrulamıştır ($\chi^2=697.70$; $\chi^2/sd=2.17$; RMSEA=0.059; SRMR=0.064; CFI=0.96; GFI=0.93; AGFI=0.89; NNFI=0.92). Ölçeğin güvenilirlik analizlerinden elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının 0.73-0.82 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının 0.31-0.77 arasında sıralandığı ve %27'lik alt-üst grup ortalamaları arasındaki farkların anlamlı olduğu bulunmuştur. **Sonuç:** Analizler sonrası elde edilen sonuçlara dayanarak RBÖ'nün bireylerin rüyalarındaki bilinçlilik düzeyinin ölçülmesinde kullanılabilecek, iyi psikometrik özelliklere sahip geçerli ve güvenilir bir araç olduğu değerlendirilmiştir. RBÖ'nün kullanıldığı gelecek araştırmalar ölçeğin ölçme gücüne katkı sağlaması bakımından önemlidir. (Anadolu Psikiyatri Derg 2017; 18(1):43-50)

Anahtar sözcükler: Geçerlilik, güvenilirlik, uyarlama, rüyalar, bilinçlilik, ölçek

Validity and reliability for the Turkish adaptation of the Consciousness in Dream Scale**ABSTRACT**

Objective: The aim of this research is to adapt the Consciousness in Dreams Scale (RBÖ) to Turkish and to examine its psychometric properties. **Methods:** Five hundred and fifty-one university students participated in the study. The average age of the participants is 21.7; 62% of participants were women, and 38% were men. After the scale bilingual equivalence is completed, the validity and reliability analysis are checked. The exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis are used for the construct validity and Cronbach's alpha coefficient is utilized for internal consistency reliability. Also corrected-item total correlations and according to t test results differences between each item's means of upper-lower %27 points were analyzed. **Results:** In the exploratory factor analysis of the scale, unlike the original form, a 7 factor structure was obtained that explains the 57% of the total variance and consists 28 items. The factor loads were found to vary between 0.34 and 0.92. Confirmatory factor analysis results confirmed the structure that was obtained after exploratory factor analysis ($\chi^2=697.70$;

¹ Doktora öğrencisi, ² Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Samsun

³ Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, Tokat

Yazışma adresi / Correspondence address:

Ahmet GENÇ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Samsun

E-mail: ahmtgnc@gmail.com

Geliş tarihi: 23.10.2015, Kabul tarihi: 22.12.2015, doi: 10.5455/apd.205845

Anadolu Psikiyatri Derg 2017; 18(1):43-50

$\chi^2/sd=2.17$; $RMSEA=0.059$; $SRMR=0.064$; $CFI=0.96$; $GFI=0.93$; $AGFI=0.89$; $NNFI=0.92$). The internal consistency coefficient Cronbach that derived from the reliability analysis of the scale has ranged between 0.73 and 0.82. Corrected item-total correlations ranged 0.31 to 0.77 and according to t test results differences between item's means of upper-lower 27% points were significant. **Conclusion:** Based on the results obtained after analysis, RBÖ is a valid and reliable that can be used to measure a person's level of consciousness in dreams. Nevertheless, further studies that will use RBÖ are important for its measurement force. (*Anatolian Journal of Psychiatry* 2017; 18(1):43-50)

Keywords: validity, reliability, adaptation, dreams, consciousness, scale

GİRİŞ

Rüyalar bilinçliliği anlayabilmek için kritik bir öneme sahiptir. Bilinçlilikle ilgili olarak rüya ve uyanıklık birbirine zıt iki durum olarak değerlendirildiğinde, birinde sağlanacak gelişmenin diğeri hakkında fikir vermesi olasıdır. Bu nedenle bilinçlilik üzerine geliştirilen kuramların yalnız uyanıklığı değil, rüyaları da dikkate alması ve açıklayabilmesi gerekir. Örneğin, rüyalar dışarıdan duysal bir girdi olmaksızın yürütülen beyin aktivitesi olarak düşünüldüğünde, beyin aktivitesinin yalnız dışsal uyarılara tepki verdiğini savunan davranışçı varsayım rüyaları açıklayamaz.¹

Rüyalar ve bilinçlilikle ilgili araştırmalar bu konuda birçok varsayımı ortaya çıkarmıştır. Yaygın olan varsayım, rüya görme ve uyanıklık sırasındaki bilinçliliğin niteliksel olarak birbirinden farklı olduğu yönündedir. Bu varsayıma göre akıl yürütme, dikkat, bellek, davranış kontrolü, öz düşünüm ve üst-bilişsel iç görü gibi bilinçliliğin önemli yönleri rüyalarda eksiktir.^{2,3} Diğer varsayım ise, rüya görme ve uyanıklığın bilinçlilik yönünden birbirine çok benzediği ve üst-bilişsel becerilerin rüyalarda gözlemlenebildiği yönündedir.^{4,5} Bunlarla birlikte bir görüş rüyaları bir bilinçlilik modeli olarak değerlendirirken, diğeri psikoz modeli veya psikozun dışında kalan diğer patolojik uyanık durumlardan biri olarak görmektedir.⁶ Örneğin, Hobson⁷ rüyalar ve psikozlar arasındaki benzerliklerin canlı varsayımlar ve yoğun duygular gibi fenomenolojik özelliklerin yanı sıra, yönelimsizlik, dikkatsizlik, bozulmuş güncel bellek ve boşluk doldurma (konfabülasyon) gibi bilişsel eksikliklerde de gözlemlenebileceğini belirtmiştir.

Rüya görüyorken rüyada olduğunu fark etmek şeklinde tanımlanan ve rüyaların çok özel bir yönü olan bilinçli rüyalarda ise mantıklı düşünme, davranış kontrolü ve öz düşünüm gibi üst düzey bilişsel beceriler gözlemlenebilmektedir.^{8,9} Rüya gören kişi rüyada olduğunu fark ettiğinde, rüyanın gidişine karışmadan dışarıdan bir gözlemci gibi olayları izleyebilmenin yanı sıra, rüyanın gidişini istediği yönde değiştirebilmekte, uyanık yaşantısıyla ilgili unsurları

anımsayabilmekte ve eğer isterse geleceğe yönelik planlamalar yapabilmektedir.¹⁰⁻¹² Melez (hibrid) bir bilinçlilik durumu olarak değerlendirilen bilinçli rüyalar sırasında beynin bir kısmı birincil bilinçlilik düzeyindeyken, diğer kısmının ikincil (üst düzey) bilinçlilik düzeyine ulaştığı düşünülmektedir.¹³

Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeği (RBÖ), rüyalarda bilinçliliği değerlendiren geçerli ve güvenilir bir araçtır. Bu amaçla REM uykusu rüyalarından yararlanılır. Bu çalışmada Voss ve arkadaşlarının¹³ geliştirildiği bu ölçeğin Türkçeye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır. Türkiye'de rüyalar üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır ve rüyalarda bilinçliliği değerlendiren bir ölçek yoktur. Uyarlaması yapılan RBÖ'nün konuyla ilgili Türkiye'de yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Örneklem

Bu araştırmaya Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakülteleri'nde öğrenim gören toplam 551 öğrenci katılmıştır. Dilsel eşdeğerlilik çalışması için 47, açımlayıcı faktör analizi (AFA) için 256, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için 248 öğrenciden elde edilen veriler kullanılmıştır. DFA'da kullanılacak veriler ikinci bir uygulama yapılarak ayrıca toplanmıştır. Dilsel eşitlik çalışması dışındaki diğer çalışmalarda katılımcılar son 6 saat içinde rüya görmüş olan bireylerden oluşturulmuştur. Tamamı 18-25 yaş arasında olan katılımcıların yaş ortalaması 21.7'dir. Katılımcıların %62'sini kadın, %38'ini erkek öğrenciler oluşturmuştur. Çalışmanın amacı ve niteliği katılımcılara anlatılarak bildirilmiş onamları alınmıştır.

Ölçme araçları

Rüya Raporu: Araştırmacılar tarafından geliştirilen bu formda katılımcılardan son 6 saat içinde görmüş oldukları bir rüyayı olabildiğince ayrıntılı bir şekilde, herhangi bir açıklama ve yorum katmaksızın belirtmeleri istenmiştir.

Katılımcılara Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeği'ni bu formda anlattıkları rüya ile ilgili olarak doldurmaları gerektiği hem yazılı, hem de sözlü olarak bildirilmiştir.

Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeği (RBÖ): REM uykusu sırasında ortaya çıkan rüyalarındaki bilinçliliği değerlendirmek amacıyla geliştirilen RBÖ 8 alt boyut ve 28 maddeden oluşmaktadır. Alt boyutlara ilişkin faktör yükleri, iç görü alt boyutu için 0.73-0.93, kontrol alt boyutu için 0.86-0.94, düşünce alt boyutu için 0.70-0.92, gerçeklik alt boyutu 0.66-0.96, bellek alt boyutu için 0.39-0.84, dissosiyasyon alt boyutu için 0.70-0.75 arasında değişmektedir. Negatif duygu alt boyutunun içerdiği iki maddenin de faktör yükleri 0.83, pozitif duygu alt boyutunun içerdiği iki maddenin de faktör yükleri 0.92'dir. DFA değerleri RMSEA=0.057, CFI=0.97, TLI=0.96 şeklindedir.

Ölçek altılı Likert tipindedir: 'Kesinlikle katılmıyorum' (0 puan) seçeneğinden, 'kesinlikle katılıyorum' (5 puan) seçeneğine doğru artarak puanlanmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarından alınan puanların yükselmesi boyuta ilişkin özelliklerin rüyaya daha fazla yansıdığının göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Özgün ölçeğin alt boyutları ve onların Cronbach alfa değerleri şu şekildedir: İç görü 0.91; düşünce 0.82; gerçeklik 0.79; bellek 0.66; dissosiyasyon 0.56; kontrol 0.90; negatif duygu 0.68 ve pozitif duygu 0.87.¹³

Ölçeğin Türkçe formunun oluşturulması

Özgün ölçeği geliştiren yazarlardan Türkçe formun oluşturulması için e-posta yoluyla gerekli izinler alınmıştır. Ölçeğin İngilizce formu alanında uzman altı akademisyen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Elde edilen çeviriler üzerinden oluşturulan Türkçe form alanında uzman farklı altı akademisyen tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Dil uzmanları eşliğinde elde edilen iki form arasındaki tutarlılıklar değerlendirilmiştir. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra elde edilen Türkçe form Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği dördüncü sınıf öğrencilerine bir hafta arayla iki kez uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinden dilsel eşdeğerlilik analizleri yapılmıştır.

İstatistiksel analizler

Analizler için SPSS 15.0 ve Lisrel 8.54 programları kullanılmıştır. Ölçeğin dilsel eşdeğerlilik çalışmalarında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayılarından yararlanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinin incelenmesi için açım-

layıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) çalışmaları gerçekleştirilmiştir. RBÖ'nün güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu ve t testi kullanılarak alt %27 ile üst %27'lik grupların madde ortalamaları arasındaki farkların anlamlılığıyla incelenmiştir.

BULGULAR

Dilsel eşdeğerlilik

Türkçe ve İngilizce formlar Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşan 47 kişilik gruba bir hafta arayla iki kez uygulanmıştır. Önce dilsel eşitlik çalışması kapsamında elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin belirlenmesi yoluna gidilmiştir. RBÖ'nün Türkçe ve İngilizce formlarına göre ulaşılan RBÖ puanlarının normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür (Türkçe uygulama K-S $z=0.98$; $p>0.05$, İngilizce uygulama K-S $z=0.83$; $p>0.05$). Sonraki aşamada Türkçe ve özgün form arasındaki korelasyonlara bakılmıştır. İki form arasında korelasyonların incelenmesi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayılarından yararlanılmıştır. Türkçe ve özgün form arasındaki korelasyonlar bilinçli iç görü alt boyutu için 0.92, kontrol alt boyutu için 0.95, düşünce alt boyutu için 0.92, gerçeklik alt boyutu için 0.91, bellek alt boyutu için 0.89, dissosiyasyon alt boyutu için 0.94, negatif duygu alt boyutu için 0.89, pozitif duygu alt boyutu için 0.86 olarak bulunmuştur. Alt boyutlar arası korelasyonlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Geçerlilik

Ölçeğin yapı geçerliliğiyle ilgili çalışmalar 504 kişilik gruptan elde edilen veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. AFA çalışmaları için 256 kişiden elde edilen veriler kullanılmıştır. Yöntem olarak toplam varyansı en çok açıklayan faktör analizi yöntemi olması nedeniyle Temel Bileşenler Faktör analizinden yararlanılmıştır.¹⁴ AFA sonrası elde edilen yapının test edilmesi için DFA'ya başvurulmuştur. DFA çalışmaları için ölçek ikinci kez uygulanmıştır. Bu uygulamada 248 kişi ile çalışılmış ve elde edilen veriler DFA çalışmaları için kullanılmıştır.

RBÖ'nün yapı geçerliğini incelemek için, öncelikle, veri setinin uygunluğu gözden geçirilmiştir. Bu amaçla KMO ve Bartlett testlerinden yararlanılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu için KMO0.60'dan yüksek ve Bartlett testinin

Tablo 1. Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeğinin dilsel eşdeğerlilik analizi sonuçları*

Alt boyut	Uygulama	Ort.±SS	r
İç görü	Türkçe Form	17.57±6.25	0.92**
	İngilizce Form	16.72±6.53	
Kontrol	Türkçe Form	16.49±6.87	0.95**
	İngilizce Form	16.06±6.90	
Düşünce	Türkçe Form	6.57±3.60	0.92**
	İngilizce Form	7.02±3.76	
Gerçeklik	Türkçe Form	6.26±3.63	0.91**
	İngilizce Form	6.34±3.84	
Bellek	Türkçe Form	10.32±4.77	0.89**
	İngilizce Form	10.60±4.50	
Dissosiyasyon	Türkçe Form	9.79±4.28	0.94**
	İngilizce Form	9.83±4.16	
Negatif duygu	Türkçe Form	4.19±3.22	0.89**
	İngilizce Form	4.43±3.20	
Pozitif duygu	Türkçe Form	5.70±3.33	0.86**
	İngilizce Form	5.91±3.34	

* Pearson Momentler Çarpımı Analizi, ** $p < 0.01$

anlamli çıkması gerekmektedir.¹⁵ Analizler sonrasında KMO örneklem uygunluk katsayısı 0.74 ve Bartlett testi χ^2 değeri 1212.195 ($p < 0.001$) olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Bir sonraki aşamada ölçeğin temel bileşenlerinin belirlenebilmesi için AFA çalışmalarına geçilmiştir. Faktörlerin birbiriyle ilişkili olduğu düşünüldüğünden, özgün çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da, eşik döndürme yeğlenmiş ve yöntem olarak Promaxtan yararlanılmıştır. Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerin 1'den büyük olması kuralı temel alınmıştır.¹⁶ Yapılan analizlerde özdeğeri 1'den büyük 7 faktör belirlenmiştir. Tabachnick ve Fidell¹⁷ faktör yükleri için 0.32 ve üzerini sınır değer olarak önermektedir. Faktör yükleri incelendiğinde bir grubun altında farklı işaretlere sahip faktör yükü olmadığı görülmüştür. Analizler sonrasında toplam varyansın %57'sini açıklayan, 28 madde ve 7 alt boyuttan oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Analizler sonrası elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

AFA sonucunda elde edilen boyutlardan birincisi iç görü (F1) alt boyutudur. Altı maddeden oluşan bu alt boyut toplam varyansın %19'unu açıklamakta ve faktör yükleri 0.34-0.92 arasında değişmektedir. İkinci alt boyut olan duygu (F2) alt boyutu dört maddeden oluşmakta,

toplam varyansın %9'unu açıklamakta ve maddelerin faktör yükleri 0.73-0.80 arasında değişmektedir. Kontrol alt boyutu (F3) olan üçüncü alt boyut beş maddeden oluşmakta, toplam varyansın %7'sini açıklamakta ve maddelerin faktör yükleri 0.37-0.67 arasında değişmektedir. Dördüncü alt boyut olan bellek (F4) alt boyutu dört maddeden oluşmakta, toplam varyansın %6'sını açıklamakta ve faktör yükleri 0.46-0.78 arasında değişmektedir. Beşinci alt boyut olan gerçeklik (F5) alt boyutu üç maddeden oluşmakta, toplam varyansın %5'ini açıklamakta ve faktör yükleri 0.50-0.85 arasında değişmektedir. Altıncı alt boyut (F6) olan dissosiyasyon alt boyutu üç maddeden oluşmakta, toplam varyansın %4'ünü açıklamakta ve faktör yükleri 0.50-0.77 arasında değişmektedir. Yedinci alt boyut olan düşünce alt boyutu üç maddeden oluşmakta, toplam varyansın %4'ünü açıklamakta ve faktör yükleri 0.51-0.67 arasında değişmektedir. Ayrıca özgün çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da alt boyutlar arası korelasyonlar incelenmiştir. Elde edilen korelasyon değerleri ölçeğin alt boyutlarının birbirinden ayrı ölçümler yapabildiğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Alt boyutlar arası korelasyonlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

RBÖ'nün yapı geçerliliğiyle ilgili olarak faktör analizleri sonrası elde edilen yapının doğrulan-

Tablo 2. Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeğinin eğik (oblique) döndürme sonuçları

Madde	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
1	0.92						
3	0.74						
9	0.70						
8	0.55						
16	0.52						
19	0.34						
27		0.80					
25		0.77					
28		0.74					
26		0.73					
10			0.67				
4			0.66				
23			0.63				
14			0.50				
6			0.37				
13				0.78			
18				0.68			
2				0.66			
24				0.46			
17					0.85		
7					0.73		
20					0.50		
21						0.77	
11						0.53	
15						0.50	
5							0.67
12							0.64
22							0.51
Özdeğer	5.47	2.77	2.22	1.69	1.47	1.30	1.19
Açıklanan varyans	%19.54	%9.90	%7.92	%6.03	%5.24	%4.64	%4.25
Birikimli varyans	%19.54	%29.44	%37.36	%43.39	%48.63	%53.27	%57.52

Tablo 3. Rüyalarda Bilinçlilik Ölçeğinin alt boyutlarının arasındaki korelasyonlar***

Alt boyutlar	İç görü	Kontrol	Düşünce	Gerçeklik	Bellek	Dissosiyas.	Duygu
İç görü	-	0.47***	0.41***	-0.16	0.27***	0.47**	0.42**
Kontrol	-	-	0.54***	-0.35***	0.34***	0.08	0.22**
Düşünce	-	-	-	0.25***	0.41**	0.07	0.09
Gerçeklik	-	-	-	-	0.50***	-0.33	0.06
Bellek	-	-	-	-	-	0.27	0.33
Dissosiyasyon	-	-	-	-	-	-	0.07
Duygu	-	-	-	-	-	-	-

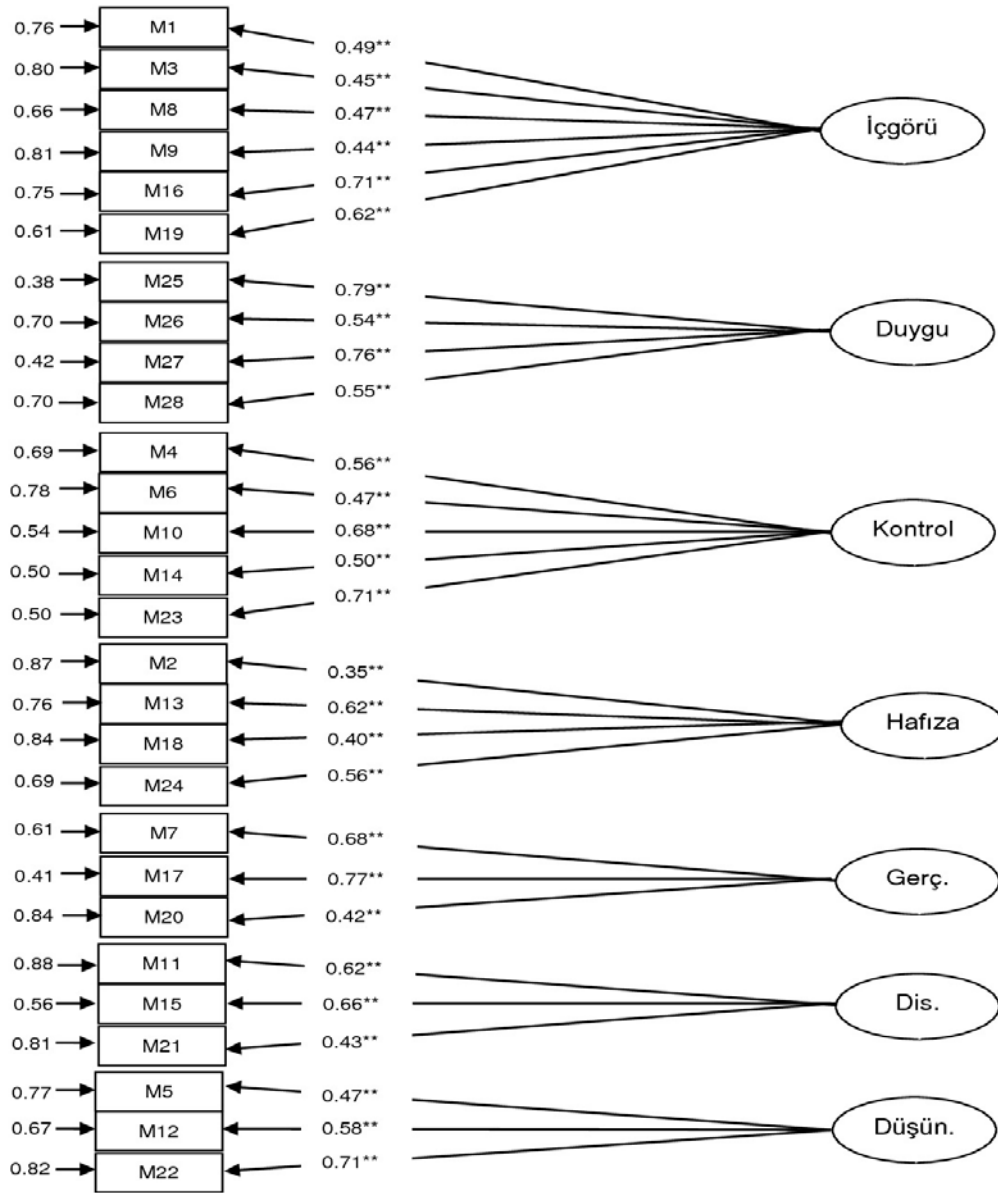
* Pearson Momentler Çarpımı Analizi; ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

ması amacıyla DFA uygulanmıştır. DFA çalışmaları için veriler ikinci bir uygulama sonrası ayrıca toplanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmaya toplamda 248 öğrenci katılmış ve DFA çalışmaları bu çalışmadan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. DFA'da elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve χ^2 değerinin

($\chi^2_{(322)}=697.70$, $n=248$, $p < 0.01$) anlamlı olduğu görülmüştür. Diğer uyum indeksleri ise RMSEA=0.059, SRMR=0.064; CFI=0.96; GFI=0.93; AGFI=0.89; NNFI=0.92 olarak bulunmuştur. Bu uyum indeksleri modelin iyi uyum verdiğini göstermektedir. Modele ilişkin yol şeması ve faktör yükleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Anadolu Psikiyatri Derg 2017; 18(1):43-50

Şekil 1 Yol Analizi, Faktör Yükleri ve Hata Varyansları (**p<0.01)

Güvenilirlik

RBÖ'nün Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları iç görü alt boyutu için 0.74; kontrol alt boyutu için 0.73; düşünce alt boyutu için 0.79; gerçeklik alt boyutu için 0.74; bellek alt boyutu için 0.76; dissosiyasyon alt boyutu için 0.76; duygu alt boyutu için 0.78 ve ölçeğin tamamı için 0.82 olarak bulunmuştur. İç tutarlılık, katsayı 1'e yaklaştıkça yükselir ve bir ölçeğin güvenilir olduğunu söyleyebilmek için hesaplanan katsayının en az 0.70 olması gerekmektedir.¹⁸ Bu

ölçütler göz önüne alındığında, ölçeğin iç tutarlılığının iyi düzeyde olduğunu söylemek olasıdır. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Madde analizi

RBÖ'nün düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının 0.38-0.77; toplam puanlara göre belirlenmiş %27'lik alt ve üst grupların madde puanlarındaki farklara ilişkin t (sd=136) değerlerinin ise 3.14-13.18 (p<0.001) arasında sıralandığı görülmüştür. Bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 4. RBÖ ve alt boyutlarının Cronbach alfa katsayıları

Ölçek ve alt boyutlar	Cronbach alfa
Ölçek	0.82
İç görü	0.74
Kontrol	0.73
Düşünce	0.79
Gerçeklik	0.74
Bellek	0.76
Dissosiyasyon	0.76
Duygu	0.78

Tablo 5. RBÖ düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonları, %27'lik alt-üst grup farkının t değerleri

Madde	r_{jx}	t
1	0.60	8.71*
2	0.55	7.94*
3	0.62	8.97*
4	0.71	11.01*
5	0.42	6.28*
6	0.62	9.42*
7	0.31	3.19*
8	0.63	8.03*
9	0.56	8.03*
10	0.73	10.94*
11	0.58	8.94*
12	0.42	6.60*
13	0.69	11.73*
14	0.73	12.32*
15	0.63	9.50*
16	0.76	13.18*
17	0.46	4.14*
18	0.65	10.60*
19	0.66	9.91*
20	0.39	3.60*
21	0.66	9.99*
22	0.62	8.62*
23	0.77	12.19*
24	0.71	11.74*
25	0.58	8.62*
26	0.38	3.19*
27	0.54	7.76*
28	0.44	3.14*

* $p < 0.001$

TARTIŞMA

Bu çalışmada RBÖ Türkçeye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirliği ile psikometrik özellikleri incelenmiştir. Uyarlama çalışmalarında kritik bir öneme sahip olan dilsel eşdeğerlilik çalışmaları için RBÖ'nün İngilizce ve Türkçe formları

arasındaki korelasyon hesaplanmış ve iki form arasında yüksek düzeyde tutarlılık olduğu görülmüştür.

Yapı geçerliliğini sınamak amacıyla gerçekleştirilen AFA analizleri sonrası elde edilen %57'lik açıklanan toplam varyans oranı ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte faktör analizleri sonrası elde edilen Türkçe form özgün formdan kısmen farklıdır. Özgün ölçek sekiz alt boyuttan oluşurken, bu çalışmada elde edilen Türkçe form yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Bunun nedeni, özgün çalışmada duygularla ilgili maddeler pozitif ve negatif duygu alt boyutları olarak iki ayrı boyutta yer alırken, uyarlama çalışmaları sonrası ortaya çıkan Türkçe formda aynı maddelerin tek bir alt boyutta yer almalarıdır. Ortaya çıkan yapının geçerliği DFA analizleriyle kontrol edilmiştir. DFA çalışmaları sonrası elde edilen sonuçlar kurulan ölçüm modeline ilişkin uyum indeksleri ile verinin uyumlu bir ilişki içerisinde olduğu göstermektedir. Bazı uyum indekslerine ilişkin elde edilen sonuçlar mükemmel bir uyumu göstermese de, tüm değerler göz önünde bulundurulduğunda ulaşılan sonuçlar kabul edilebilir niteliktedir.

Ölçeğin Türkçe formunun özgün ölçek formundan farklı oluşu Türkçe formun puanlamasıyla ilgili birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Özgün çalışmada pozitif ve negatif duygularla ilgili iki ayrı puan elde edilirken, uyarlama çalışması sonrası elde edilen ölçekte tek bir puan elde edilmektedir. Ölçeğin Türkçe formunda duygu alt boyutundan elde edilen puanların yüksekliği rüya içeriğindeki pozitif duyguların artışına karşılık gelmektedir. Bu nedenle olumsuz anlatımlar içeren 26. ve 28. maddelerin ters puanlanması gerekmektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ölçeğin alt boyutları ve tümü için iç tutarlılık katsayısı yüksek bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık çalışmalarından elde edilen değerler hem toplam, hem de alt ölçekler için yüksektir. Ölçme araçları için önerilen güvenilirlik düzeyinin 0.70 olduğu¹⁹ dikkate alındığında, bu çalışmada elde edilen tüm değerlerin söz edilen sınırın üzerinde olduğu görülmektedir. Buna dayanarak ölçekte yer alan maddelerin birbiriyle tutarlı olduğu ve ölçeğin iç tutarlılık anlamındaki güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Madde-toplam korelasyonlarının 0.30 ve üzerinde olması madde-toplam korelasyonlarının yeterli olduğunu ve ölçülen özellik bakımından bireyleri iyi derecede ayırt ettiğini göstermektedir.¹⁹ Ayırı-

ca %27'lik alt-üst gruplar arası t testi sonuçları tüm maddeler ve alt ölçekler için anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Rüyalarda bilinçliliğin ölçülmesiyle ilgili Türkiye'-de ilk olan bu çalışmanın farklı örneklem grupları üzerinde de yapılması önemli görülmektedir. Böylece araştırma bulgularının desteklenmesi ve Türkçe formun geçerliliğine ve güvenilirliğine ilişkin yeni kanıtlar sunulmasına katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca ölçeğin uyum geçerliliğini belirlemek amacıyla çeşitli ruhsal yapıları (bilinçli farkındalık, kontrol odağı, ruminasyon, kişilik özellikleri, üst-bilişsel yapılar) değerlendiren, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçeklerle RBÖ arasındaki ilişkiler incelenebilir.

RBÖ bilinçlilikle ilgili kuramsal çalışmalarda, farklı bilinçlilik düzeylerindeki işleyişin anlaşılmasına yönelik araştırmalarda, rüya ve uyanıklık sırasındaki bilişsel içeriğin karşılaştırılmasında kullanılabilir. Bu gibi konularda yapılacak çalışmalardan elde edilen sonuçlar bilişsel yapıyı oluşturan özelliklerin üzerinde yeniden düşünülmesini sağlayabilir. Bu bağlamda, rüyalardeki bilinçliliği çok boyutlu olarak değerlendirebilen RBÖ'nün Türkiye'de hem bilinçlilik kuramlarıyla, hem de rüyalarla ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, yapılan analizler sonrasında, RBÖ'nün dilsel eşdeğerliliğe sahip, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yazarların katkıları:: A.G.: Konuyu bulma, literatür tarama, planlama, araştırmanın yürütülmesi, istatistik, makaleyi yazma; Y.B.: Planlama, araştırmanın yürütülmesi; G.B.: İstatistik, eleştirel inceleme.

KAYNAKLAR

- Hobson JA. *The Dreaming Brain*. New York: Basic Books, 1988.
- Purcell S, Moffitt A, Hoffmann R. Waking, dreaming and self-regulation. A Moffitt, M Kramer, R Hoffmann (Eds.), *The Functions of Dreaming*, Albany, State University of New York Press, 1993, p.197-260.
- Foulkes D. *Dreaming and consciousness*. *European Journal of Cognitive Psychology* 1990; 2(1):39-55.
- Revonsuo A. *Inner Presence: Consciousness as a Biological Phenomenon*. Cambridge: MIT Press, 2006.
- Cicogna P, Bosinelli M. Consciousness during dreams. *Conscious Cogn* 2001; 10:26-41.
- Windt JM, Noreika V. How to integrate dreaming into a general theory of consciousness – a critical review of existing positions and suggestions for the future research. *Conscious Cogn* 2011; 20:1091-1107.
- Hobson JA. How the brain goes out of its mind. *Endeavour* 1996; 20:86-89.
- Hobson JA, Voss U. Lucid dreaming and the bimodality of consciousness. E Perry, D Collerton, FEN LeBeau, H Ashton (Eds.), *Towards New Horizons in Consciousness Research from the Boundaries of the Brain*, Amsterdam: John Benjamins, 2010, p.155-165.
- Kahan TL, LaBerge S. Lucid dreaming as metacognition: implications for cognitive science. *Conscious Cogn* 2004; 3:246-264.
- LaBerge S. *Lucid dreaming: psychophysiology studies of consciousness during REM sleep*. R Bootzin, J Kihlstrom, D Schacter (ed), *Sleep and Cognition*, Washington: American Psychological Association, 1990, p.109-126.
- Schredl M, Erlacher D. Frequency of lucid dreaming in a representative German sample. *Percept Mot Skills* 2011; 112(1):104-108.
- Brooks JE, Vogelsong JA. *The Conscious Exploration of Dreaming. Discovering How We Create and Control Our Dreams*. Bloomington: First Books Library, 1999.
- Voss U. Measuring consciousness in dreams: the lucidity and consciousness in dream scale. *Conscious Cogn* 2013; 22:8-21.
- Şencan H. *Sosyal Ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlik*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005.
- Büyüköztürk Ş. *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2004.
- Pallant J. *SPSS Survival Manual*. Buckingham: Open University Press, 2003.
- Tabachnick BG, Fidell LS. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn & Bacon, 2001.
- Tavşancıl E. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel, 2002.
- Büyüköztürk Ş. *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı. Sekizinci Baskı*, Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007.